

IDŹ PRZEZ ŹYCIE NA WŁASNYCH NOGACH

praktyczny poradnik z zakresu prewencji
zespołu stopy cukrzycowej z podstawowym zestawem
do samokontroli i pielęgnacji stóp

Opracowanie:

mgr Małgorzata Pietrzak- Brzoznowska
Dietetyk, Psychodietetyk, Edukator ds. diabetologii

CUKRZYCA TO PRZEWLEKŁA CHOROBA OBEJMUJĄCA:

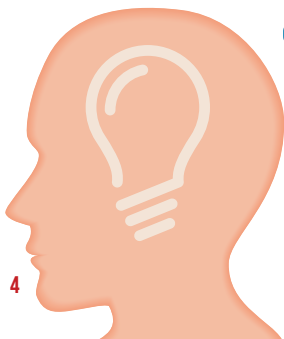
PODZIAŁ CUKRZYCY

Zespół stopy cukrzycowej (ZSC) jest skutkiem niewyrównanej metabolicznie cukrzycy. Objawia się infekcją, owrzodzeniem, destrukcją głębokich tkanek stopy z zanikiem czucia (neuropatia) oraz chorobami naczyń obwodowych (niedokrwienie, miażdżyca). Zmiany te zlokalizowane są w kończynach dolnych, poniżej kostek.

Grzybicy nie należy lekceważyć. To jeden z rodzajów infekcji, często występującej u chorych na cukrzycę. Jeżeli zlokalizowana jest na stopie (paznokcie, przestrzenie międzypalcowe), przyspiesza lub bywa pierwotną przyczyną powstania owrzodzeń.

- 01** Neuropatia obwodowa
- 02** Zmiany niedokrwienne tętnic kończyn dolnych
- 03** Zniekształcenie stóp i/lub obecność modzeli
- 04** Długotrwały ucisk na stopy
- 05** Niewłaściwe obuwie
- 06** Niewłaściwa higiena stóp lub jej brak
- 07** Ograniczona ruchomość stawów
- 08** Niekontrolowana hiperglikemia
- 09** Brak wiedzy ze strony chorego
- 10** Długi czas trwania cukrzycy; podeszły wiek pacjenta
- 11** Dyslipidemia (nieprawidłowa gospodarka tłuszczowa); niewyrównane nadciśnienie tętnicze
- 12** Zaburzenia widzenia, ślepota; przewlekła choroba nerek; alkoholizm, nikotynizm

OBJAWY ŚWIADCZĄCE O ZMIANACH W OBWODOWYM UKŁADZIE NERWOWYM I NACZYNIACH KRWIONOŚNYCH

(występują samoistnie i najczęściej w spoczynku lub nocą)

przeszywające, kłujące,
piekące bóle stóp

mrowienie, uczucie stąpania
po drobnych kamieniach
(parestezje)

kurcze mięśni łydek
(szczególnie nocą)

zaburzenia chodu
(wrażenie stąpania po czymś
miękkim)

pieczenie, drętwienie

nadwrażliwość na
dotyk oraz nieodczuwanie
ból

zaburzenie czucia (objaw
„skarpetek” i „rękawiczek”)

nadmierne marznięcie stóp

suchość skóry stóp
(zwiększona podatność
na pęknięcie)

brak wyczuwalnego tętna
na tętnicy grzbietowej stopy

ból w łydkach
(tzw. chromanie przestankowe)

utrudnione gojenie się
ran (ograniczony dopływ
krwi do tkanek stóp)

JAK POWSTAJE OWRZODZENIE W ZESPOLE STOPY CUKRZYCOWEJ?

Makroangiopatia - zmiany naczyniowe dużych naczyń krwionośnych

Mikroangiopatia - zmiany naczyniowe małych naczyń krwionośnych

Neuropatia czuciowa - utrata czucia dotyku, bólu, temperatury

Neuropatia ruchowa - osłabienie siły mięśniowej i czucia wibracji

Neuropatia autonomiczna - suchość skóry, pęknięcia, przecieki tętniczo-żylne

Bezpośredni czynnik - uraz mechaniczny, termiczny, ucisk, infekcja

50%

**stopa cukrzycowa
neuropatyczna**

**PODZIAŁ ZESPOŁU
STOPY CUKRZYCOWEJ**

30%

**stopa cukrzycowa
mieszana**

20%

**stopa cukrzycowa
naczyniowa**

**ZESPÓŁ
STOPY
CUKRZYCOWEJ**

**ok. 12%
pacjentów**

**deformacje
(zniekształcenia)**

**utrata
funkcji
podporowych**

**przewlekłe
i trudne do
wyleczenia stany
zapalne kości**

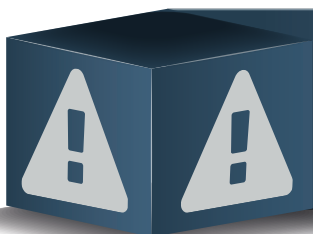
**zmiany
martwicze**

**zmiany
zgorzelinowe**

amputacja

**inwalidztwo
przedwczesny zgon**

**PRAWIDŁOWE
LECZENIE ZSC**
interdyscyplinarne
kosztochłonne
czasochłonne

**ZAZWYCZAJ
DOBRE EFEKTY**

**ZMNIJSZA
LICZBĘ
AMPUTACJI
W 75-90%**

**POPRAWIA
JAKOŚĆ ŻYCIA,
WYDŁUŻA
ŻYCIE**

INTERDYSCYPLINARNE

wymagana jest współpraca wielu specjalistów (lekarzy diabetologów, edukatorów ds. diabetologii, internistów, neurologów, chirurgów naczyniowych, ortopedów, kardiologów, nefrologów, dietetyków, pielęgniarek, podiatrów, rehabilitantów, psychologów, szewców) i wielu metod postępowania

WIELODYSCYPLINARNE LECZENIE ZESPOŁU STOPY CUKRZYCOWEJ

ZALECENIA POLSKIEGO TOWARZYSTWA DIABETOLOGICZNEGO W ZAKRESIE PREWENCJI ZESPOŁU STOPY CUKRZYCOWEJ:

ZALECENIE 01

Systematyczna edukacja w zakresie właściwej i bezpiecznej pielęgnacji oraz higieny stóp i zapobiegania owrzodzeniom

ZALECENIE 02

Regularne zabiegi podiatryczne, usuwanie modzeli i hiperkeratozy (nadmierne rogowacenie naskórka)

ZALECENIE 03

Systematyczne badanie stóp w kierunku zaburzeń czucia i niedokrwienia

ZALECENIE 04

Edukacja i systematyczne leczenie dotyczące innych czynników ryzyka, takich jak palenie tytoniu, nadwaga, nadciśnienie tętnicze, zaburzenia lipidowe (nieprawidłowe cholesterol), niewyrównanie metaboliczne cukrzycy

ZALECENIE 05

Noszenie obuwia (wkładek) dostosowanego do kształtu stopy oraz odpowiednich skarpet (z naturalnego tworzywa)

ZALECENIE 06

Wczesne wykrywanie i leczenie niedokrwienia kończyn

CZĘSTOTLIWOŚĆ BADAŃ STÓP WYKONYWANYCH PRZEZ PERSONEL MEDYCZNY WEDŁUG ZALECEŃ PTD

**minimum 1 raz w roku
u każdej osoby
z rozpoznaną cukrzycą**

**co 6 miesięcy
u osób z rozpoznaną
neuropatią cukrzycową**

**co 3 miesiące
u osób z rozpoznaną
neuropatią cukrzycową
oraz z objawami choroby
naczyń obwodowych**

**co 3 miesiące
u osób
ze zniekształceniami stóp**

**co 1-3 miesiące
u osób z przebytych
owrzodzeniem**

BADANIE STÓP OSÓB CHORUJĄCYCH NA CUKRZYCĘ WYKONANE PRZEZ PERSONEL MEDYCZNY

Badanie czucia wibracji-dysfunkcja (uszkodzenie) czucia wibracji to jeden z pierwszych objawów neuropatii cukrzycowej

Wykonywane jest za pomocą kamertonu lub stroika ze skalą 128Hz Rydel-Seiffera wytwarzającego drgania

Badanie czucia bólu oraz czucia lekkiego dotyku i nacisku

Za pomocą tępo zakończonej igły do badania odczuwania bólu i włókna monofilament o nacisku 10g

Badanie czucia temperatury

Za pomocą przyrządu do badania czucia temperatury

Ocena
mikrokrążenia

Palpacyjna ocena
tętna na tętnicach
grzbietowych stóp
oraz badanie
wskaźnika
kostka-ramię

Ocena deformacji
stóp, stanu skóry
i paznokci

Wizualna
ocena

Ocena
wyzielania potu

Za pomocą plastrów
do oceny stanu
potliwości podszwy
stóp

Oraz inne specjalistyczne badania stóp np. bateria Ewinga, test sudometryczny, ilościowe badanie czucia, biopsja skórna nerwu, ilościowa ocena czucia wibracji (neurotensjometr), ilościowa ocena siły mięśniowej (dynamometr), badanie elektrofizjologiczne przewodnictwa nerwowego (ncv), elektroneurografia (eng), elektromiografia (emg).

MIEJSCA BADANIA CZUCIA DOTYKU I BÓLU NA STOPIE

PODSTAWĄ
W ZAPOBIEGANIU ZESPOŁU
STOPY CUKRZYCOWEJ
JEST SAMOKONTROLA
I SAMOPIELĘGNACJA.

CZYNNOŚĆ

MYCIE STÓP

CEL

stopy muszą być
zawsze czyste
i suche

CO NALEŻY ZROBIĆ

stopy należy myć
w letniej wodzie
przez 2-3 minuty
(nie moczyć zbyt
długo)

- osuszać należy
dokładnie,
szczególnie
zwracając uwagę
na przestrzenie
między palcami

- nigdy nie należy
myć stóp w gorącej
wodzie

JAK CZĘSTO

codziennie,
a w razie potrzeby
częściej

CO ZASTOSOWAĆ

- „szare” mydło
lub emulsja o pH 5,5

- emulsja zawierająca
składnik
antyseptyczny
(w przypadku
mikrourazów
lub zmian
na stopie)

- miękki ręcznik

NAWILŻANIE, NATŁUSZCZANIE I / LUB OSUSZANIE STÓP

skóra stóp
powinna być
zawsze
odpowiednio
nawilżona,
natłuszczona
oraz sucha

należy zwracać
szczególną uwagę,
aby skóra stóp była
zawsze miękka

- w przestrzeniach
między palcami
nie należy
pozostawiać
resztek kremu
ani talku podczas
osuszania

codziennie,
a w razie potrzeby
częściej

preparaty
zawierające olej
konopny do skóry
suchej i wrażliwej

- preparaty
z zawartością maks.
25% mocznika
w przypadku
bardzo suchej skóry
i modzeli

- preparaty z 10%
zawartością
mocznika
w przypadku
bardzo cienkiej
i delikatnej skóry
oraz stopy
cukrzycowej
o podłożu
naczyniowym

- talk należy
stosować przy
nadmiernej
potliwości stóp

CZYNNOŚĆ

OGŁĄDANIE STÓP

CEL

należy zwracać uwagę na wszelkie zmiany zabarwienia, uszkodzenia skóry np. otarcia, zranienia, zrogowacenie naskórka, zniekształcenia np. palce młoteczkowate

CO NALEŻY ZROBIĆ

należy dokładnie oglądać całe stopy: grzbiety, podeszwy, przestrzenie między palcami

JAK CZĘSTO

codziennie

CO ZASTOSOWAĆ

osoby noszące okulary korekcyjne powinny oglądać stopy w okularach

- aby dokładnie obejrzeć stopy, również od strony podeszwy, można poprosić o to bliską osobę lub użyć do tego celu lusterka położonego na podłodze

SKRACANIE PAZNOKCI

paznokcie powinny być zawsze krótkie (ale nie za krótkie, by chroniły opuszkę palca) i skrócone „na prosto”

paznokcie należy skraćć używając papierowego pilnika

- należy zachować jeden kierunek piłowania

średnio raz w miesiącu lub w razie potrzeby

papierowy pilnik

ŚCIERANIE ZGRUBIAŁEGO NASKÓRKA

należy dbać, aby na stopach nie było zgrubiałego naskórka

zgrubiały naskórek (szczególnie pojawiający się na piętach i paluchach) należy systematycznie ścierać na sucho (nie należy przed tym moczyć stóp)

- nigdy nie należy stosować ostrych przyborów i preparatów złuszczących

średnio raz w miesiącu lub w razie potrzeby

niemetalowy pilnik (tarka) do stóp

CZYNNOŚĆ

SAMODZIELNA OCENA WYDZIELANIA POTU

CEL

należy sprawdzać
prawidłowość
wydzielania potu

CO NALEŻY ZROBIĆ

aby wcześniej
rozpoznać
zmniejszenie lub
zanik potliwości
należy dokonywać
prostego testu

JAK CZĘSTO

średnio raz
w miesiącu

CO ZASTOSOWAĆ

plastry do oceny
potliwości
podeszwy stóp

USUWANIE MODZELI / ODCISKÓW

GABINET
PODOLOGICZNY
LUB
KOSMETOLOGICZNY

nie należy
samodzielnie
usuwać modzeli
ani odcisków
•
w tym celu należy
zwrócić się
do osoby
profesjonalnie
zajmującej się
pielęgnacją stóp
(podolog, podiatra,
kosmetolog,
pielęgniarka)

samodzielne
usuwanie modzeli
i odcisków
zwiększa ryzyko
powstania zespołu
stopy cukrzycowej
•

nie należy
stosować maści
ani płynów na
odciski i innych
drażniących
środków
chemicznych

w miarę potrzeby

wykonuje
profesjonalista

ZAPATRZENIE MIKROURAZÓW

niezbędne jest
prawidłowe
zaopatrywanie
mikrourazów

stosowane
opatrunki
powinny być
aseptyczne

w razie potrzeby

zestaw „pierwszej
pomocy”
do aseptycznego
opatrzywania
mikrourazów
(środek aseptyczny,
jałowe gaziki,
bandaże)

CZYNNOŚĆ

DOBÓR SKARPET I RAJSTOP

CEL

skarpety i rajstopy powinny zapewniać prawidłowe oddychanie skóry stóp oraz nie mogą utrudniać przepływu krwi i limfy

CO NALEŻY ZROBIĆ

skarpety, rajstopy czy pończochy powinny być wykonane z naturalnego włókna, nie mogą posiadać uciskowych ściągaczy

- nie należy nosić skarpet elastycznych ani pończoch samonośnych

JAK CZĘSTO

naależy zmieniać codziennie

CO ZASTOSOWAĆ

poleca się skarpety: bezciskowe, bezszwowe, antybakteryjne, antygrzybicze, z jonami srebra, z naturalnego jedwabiu, z przędzy bambusowej, z tlenkiem cynku, z wyciągiem z alg, z wełną z merynosów

DOBÓR OBUWIA

buty powinny być bardzo wygodne

naależy starannie dobrać obuwie

- idealnie jeżeli są to buty rekomendowane dla osób chorujących na cukrzycę
- nigdy nie należy chodzić boso, zwłaszcza po plaży i na działce

każdorazowo przed włożeniem butów należy sprawdzić, czy nie ma w nich drobnych przedmiotów (np. kamyczek) lub, czy wyściółka nie jest zawinięta

buty powinny być z miękkiej skóry, głębokie, z szerokimi noskami, na twardej podszewie

- nie należy sznurować butów zbyt mocno
- nie należy nosić butów na gołą stopę
- buty należy kupować zawsze po południu, nigdy rano

ĆWICZENIA STÓP

ćwiczenia wzmacniają mięśnie nóg i wspomagają krążenie krwi

ćwiczenia powinny być dobrane indywidualnie

codziennie

przykładowy zestaw ćwiczeń stóp na następnej stronie

NALEŻY PRZYJĄĆ POZYCJĘ SIEDZĄCĄ NA KRZEŚLE, BEZ OPIERANIA SIĘ PLECAMI, NOGI USTAWIĆ W LEKKIM ROZKROKU

Należy naprzemiennie zginać palce stóp jednocześnie nie odrywając pięt od podłogi

ĆWICZENIE 01

ĆWICZENIE 02

Stopy należy oprzeć o podłogę, a przednie części stóp podnosić do góry i opuszczać w dół

Stopy należy oprzeć na palcach, a pięty podnosić do góry i opuszczać w dół

ĆWICZENIE 03

ĆWICZENIE 04

Stopy należy oprzeć na piętach, a przednimi częściami stóp należy zataczać kółka

Stopy oprzeć należy na palcach, a piętami zataczać kółka

ĆWICZENIE 05

ĆWICZENIE 06

Siedząc na krześle, nogi należy wyprostować, stopy zginać w kierunku kolan i prostować naprzemiennie

Bosymi stopami należy zgnieść gazetę w kulę, następnie wyprostować i porwać na drobne kawałeczki

ĆWICZENIE 07

ĆWICZENIE 08

Nogę należy wyprostować, lekko unieść do góry i zataczać kółeczka raz w prawą, raz w lewą stronę

NALEŻY PRZYJAĆ POZYCJĘ STOJĄCĄ

ĆWICZENIE 09

Należy stanąć w lekkim rozkroku i naprzemiennie wspinać się na palce, a następnie na pięty

Przejsć 20 kroków na palcach i 20 kroków na piętach, 20 kroków na zewnętrznej krawędzi podeszwy i 20 kroków na krawędzi wewnętrznej

ĆWICZENIE 10

W ZAPOBIEGANIU
POWIKŁANIOM CUKRZYCY,
W TYM ZEPOŁOWI STOPY CUKRZYCOWEJ,
NALEŻY PAMIĘTAĆ O ODPOWIEDNIM
ODŻYWIANIU

PODSTAWOWE ZASADY ODŻYWIANIA I AKTYWNOŚCI FIZYCZNEJ OSÓB CHORUJĄCYCH NA CUKRZYCĘ POWIKŁANĄ ZESPOŁEM STOPY CUKRZYCOWEJ

Dzienne zapotrzebowanie energetyczne ustalone indywidualnie

1

Prawidłowy podział kalorii na poszczególne posiłki

2

Regularne spożywanie 4/5 posiłków w ciągu dnia, co ok. 3 godziny

3

Nie należy podjadać między posiłkami. Nie łączyć dwóch posiłków w jeden

4

Należy dbać o odpowiednią podaż węglowodanów, tłuszczu, białek, błonnika, witamin i mikroelementów

5

Warzywa najlepiej spożywać do każdego posiłku

6

Owoce spożywać w postaci nieprzetworzonej, przed godziną 16.00 i w trakcie posiłku

7

Produkty zbożowe powinny być pełnoziarniste (jeżeli nie ma innych wskazań)

8

Codziennie należy spożywać nabiał, najlepiej w postaci jogurtu, kefiru, maślanek, twarogu

9

Tłuszcze zwierzęce powinno się zastępować tłuszczami roślinnymi jednocześnie pamiętając o ograniczeniu ilościowym

10

Spożycie mięsa należy ograniczyć, zastępując je rybami, jajami lub nasionami roślin strączkowych

11

Należy unikać słodczy i cukrów dodanych, napojów gazowanych i soków

12

Sól należy ograniczyć w znacznym stopniu, potrawy można doprawiać ziołami

13

Należy dbać o prawidłowe nawodnienie organizmu (ok. 2 litrów płynów dziennie)

14

Alkohol, papierosy i inne używki należy odstawić

15

Indywidualnie dostosowana aktywność fizyczna powinna odbywać się minimum 150 minut tygodniowo

16

WĘGLOWODANY

Powinny
stanowić główne
źródło energii
wszystkich
osób chorujących
na cukrzycę

Spożywać
należy
węglowodany
złożone, o niskim
indeksie glikem-
icznym, które
nie powodują
nagłego wzrostu stężenia glukozy
we krwi, pozwalając utrzymać
glikemie na właściwym
poziomie, zapobiegając
występowaniu hipo-
i hiperglikemii

Węglowodany
proste,
wywołujące
znaczne
wahania
glikemii, należy
ograniczyć do minimum, gdyż
mogą z czasem powodować
wystąpienie przewlekłych
powikłań cukrzycy
(w tym zespół stopy
cukrzycowej)

BIAŁKA

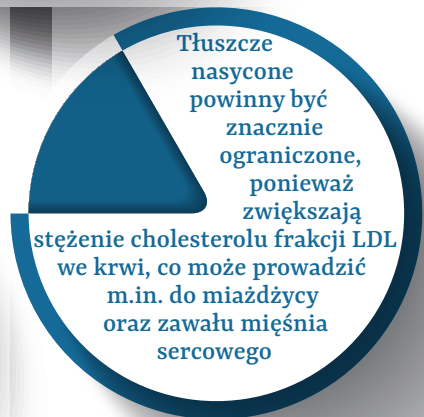
Niedobór białka w diecie może prowadzić do znacznego obniżenia odporności oraz zwiększonego ryzyka wystąpienia powikłań cukrzycy

Pełnią w organizmie wiele ważnych funkcji (służą do budowy i regeneracji tkanek, są podstawowym składnikiem krwi, licznymi enzymów, pełnią rolę nośnika niektórych witamin i składników mineralnych, biorą udział w regulacji ciśnienia krwi i procesów odpornościowych)

Należy dostarczać organizmowi zarówno białko pochodzenia zwierzęcego, jak i roślinnego, najlepiej w stosunku 1:1

TŁUSZCZE

Benfotiamina to rozpuszczalna w tłuszczach forma witaminy B1 (tiaminy). Łatwiej przenika do struktur nerwowych (zapewniając sprawność funkcjonowania komórek nerwowych) oraz uszkodzonych w przebiegu cukrzycy naczyń i narządów. Blokuje procesy glikacji, poprzez które podwyższone stężenia glukozy powodują uszkodzenie tkanek i narządów. Szczególnie zalecana jest w leczeniu i profilaktyce neuropatii cukrzycowej. Przynosi ulgę w uporczywych dolegliwościach oraz poprawia komfort życia pacjentów. Zapobiega powstawaniu zespołu stopy cukrzycowej.

B1

WITAMINY Z GRUPY B

B1
B2
B7

Wpływają na metabolizm komórkowy i pełnią rolę m.in. kofaktorów enzymów. Biorą udział w przemianie węglowodanów, białek (wit. B1 i B2) i tłuszczów (biotyna - wit. B7). Umożliwiają prawidłowe funkcjonowanie wszystkich komórek, w szczególności układu nerwowego i mózgu.

B12

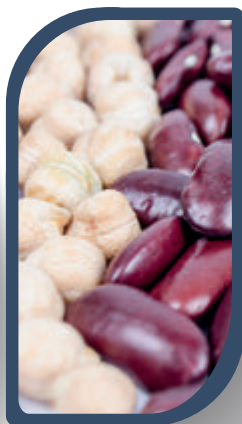
Witamina B12 -zapobiega chorobom układu krążenia. Niedobór przyczynia się m.in. do rozwoju niedokrwistości, schorzeń układu nerwowego oraz do postępującego osłabienia i zmęczenia. Na niedobór witaminy B12 narażone są osoby przyjmujące metforminę.

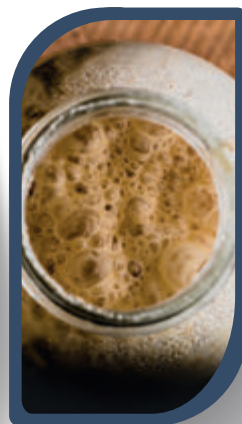
Mleko,
produkty
mleczne, jaja

Mięso,
przetwory
mięsne, ryby

Nasiona roślin
strączkowych

Drożdże

Orzechy włoskie

Siemię lniane

Oleje roślinne

Wiąże toksyczne związki metali i usprawnia ich usuwanie z organizmu. Bierze udział w regeneracji utlenionych białek, uszkodzonych lipidów i kwasów DNA. Stosuje się go w zapobieganiu oraz leczeniu **zaburzeń czucia** w polineuropatii cukrzycowej.

Zwiększa **insulinowrażliwość**. Pozytywnie oddziałuje na metabolizm w komórkach nerwowych. Jest silnym antyoksydantem – neutralizuje wolne rodniki.

Korzystnie wpływa na **gospodarkę węglowodanową i lipidową**. Obniża stężenie szkodliwych triacylogliceroli w komórkach beta trzustki.

Związek należący do grupy nasyconych kwasów tłuszczowych. Działa podobnie jak witaminy. Wpływa na wiele **procesów metabolicznych** zachodzących w ustroju. Usprawnia pracę układu krążenia i mięśni.

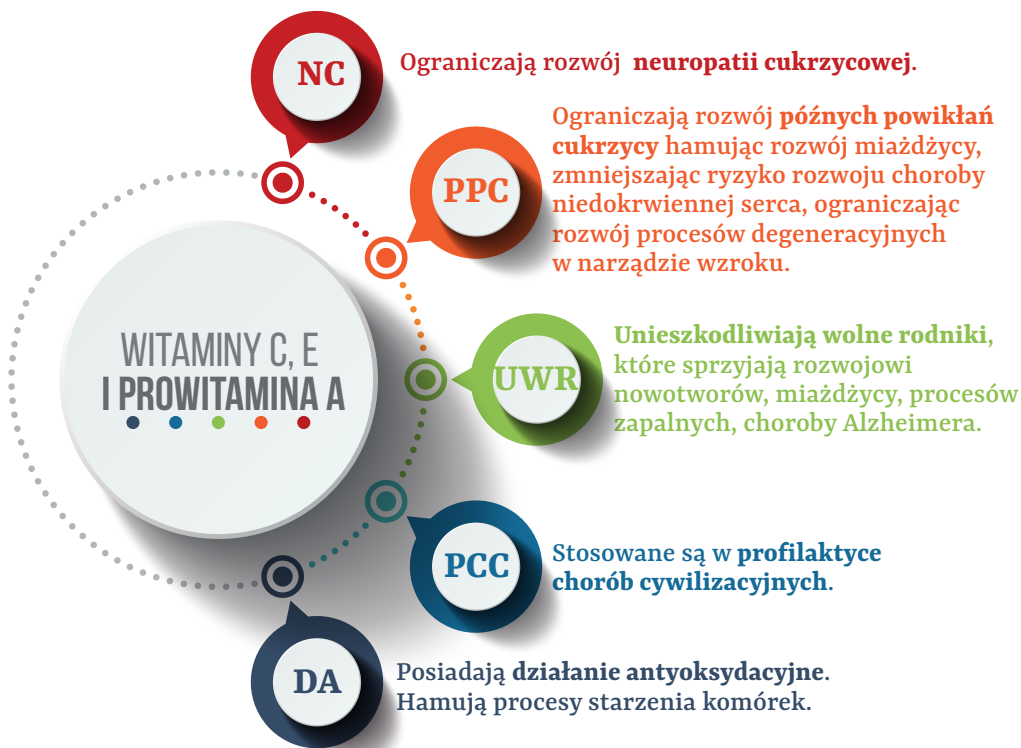
Marchew, dynia,
brzoskwinia,
morela

Kiwi, papryka
czerwona, natka
pietruszki,
brokuły

Migdały, orzechy
laskowe, nasiona
dyni i słonecznika,
olej słonecznikowy,
olej rzepakowy

Wpływa na funkcjonowanie
m.in. komórek β wysp trzustkowych
oraz wydzielanie insuliny.

WI

Odpowiednia podaż może
zmniejszać ryzyko wystąpienia
cukrzycy typu 2.

ZRC

WITAMINA D

Syntetyzowana
po ekspozycji na
promienie
słoneczne.

SKŁADNIKI MINERALNE MAJĄCE WPŁYW NA ZAPOBIEGANIE POWIKŁANIOM CUKRZYCY, ZESPOŁOWI STOPY CUKRZYCOWEJ

SKŁADNIKI TE
MUSZĄ BYĆ
DOSTARCZONE DO
ORGANIZMU WRAZ
Z POŻYWIENIEM

NIEZBĘDNE DO
PRAWIDŁOWEGO
FUNKCJONOWANIA
ORGANIZMU

W CUKRZYCY
SZCZEGÓLNA UWAGĘ
NALEŻY ZWRÓCIĆ
NA CHROM, CYNK
I ŻELAZO
(MIKROELEMENTY)
ORAZ MAGNEZ I WAPŃ
(MAKROELEMENTY)

BIORĄ UDZIAŁ W PROCESACH
PRZEMIANY MATERII,
W METABOLIZMIE WITAMIN,
WYTWARZANIU I REGENERACJI
SKŁADNIKÓW KOMÓREK,
PROCESACH AKTYWACJI
PRZEMIAN BIOCHEMICZNYCH,
REGULUJĄ PROCESY
HORMONALNE
I ENZYMATYCZNE

CYNK

ODGRYWA WAŻNĄ
ROLĘ
W METABOLIZMIE
KOMÓRKOWYM

BIERZE UDZIAŁ
W REGULACJI
SYNTEZY BIAŁEK
I WĘGLOWODANÓW

CHRONI KOMÓRKI PRZED
SZKODLIWYM
DZIAŁANIEM WOLNYCH
RODNIKÓW TLENYCH

POPRAWIA FUNKCJONOWANIE
INSULINY

WYKAZUJE DZIAŁANIE
IMMUNOSTYMULUJĄCE

Mięso, mleko i jego przetwory, wątroba, jaja, produkty zbożowe z pełnego przemiału.

ŻELAZO

JEST SKŁADNIKIEM
HEMOGLOBINY

NIEDOBÓR ŻELAZA WYWOŁUJE
NIEDOKRWIŚCIŚĆ

CHRONI PRZED DZIAŁANIEM
WOLNYCH RODNIKÓW

TO NIEZBĘDNY SKŁADNIK
DO PRAWDÓWEGO
WZROSTU I ROZWOJU ORAZ
REGENERACJI TKANEK

WYSTĘPOWANIE NIEDOKRWIŚCIŚCI
W CUKRZYCY WIĄŻE SIĘ Z WIĘKSZYM RYZYKIEM
ROZWOJU POWIKŁAŃ, TAKICH JAK NEFROPATIA,
RETINOPATIA I NIEWYDOLNOŚĆ SERCA

STYMULUJE
ODPORNOŚĆ

Podroby, przetwory mięsne z krwią, ryby, orzechy, rośliny strączkowe.

MAGNEZ

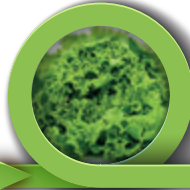
REGULUJE METABOLIZM
WĘGLOWODANÓW
I WYTWARZANIE ENERGII

DZIAŁA POZYTYWNI
ZWŁASZCZA NA UKŁAD
SERCOWO-NACZYNIOWY,
MIĘŚNIOWY I NERWOWY

NIEDOBÓR MOŻE SPOWODOWAĆ
M.IN. INSULINOOPORNOŚĆ,
ZABURZENIA SNU, OSŁABIENIE,
DEPRESJĘ, SKURCZE MIĘŚNIOWE

WPŁYWA NA FUNKCJONOWANIE
WIELU UKŁADÓW I NARZĄDÓW
W ORGANIZMIE

STĘŻENIE MAGNEZU
W KOMÓRKACH JEST
REGULOWANE PRZEZ INSULINĘ

Kasza gryczana, kakao, zielone części roślin, kielki zbóż, nasiona roślin strączkowych.

WAPŃ

JEST NIEZBĘDNY W PROCESIE
WYDZIELANIA INSULINY

OD JEGO OBECNOŚCI ZALEŻY WŁAŚCIWA
ODPOWIEDŹ KOMÓREK TRZUSTKI NA
WZRZASTAJĄCE STĘŻENIE CUKRU WE KRWI

Mleko i jego przetwory, fasola biała, soja, jarmuż, migdały, mak, otręby pszenne.

CHROM

USPRAWNIA PROCESY
PRZEMIAN WĘGLOWODANÓW

ZMNIEJSZA UCZUCIE GŁODU
I OCHOTĘ NA SŁODYCZĘ

OBNIŻA POZIOM
GLUKOZY WE KRWI

UŁATWIA REDUKCJĘ MASY CIAŁA
U OSÓB CHORYCH NA CUKRZYCĘ
SKOJARZONĄ Z OTYŁOŚCIĄ

Otręby i zarodki ziaren zbóż, pełne ziarna zbóż, olej kukurydziany, podroby.

SELEN

BIERZE UDZIAŁ W
PROCESACH
METABOLICZNYCH

BIERZE UDZIAŁ W OCHRONIE
KOMÓREK PRZED WOLNYMI
RODNIKAMI

WPŁYWA NA PRAWIDŁOWE
FUNKCJONOWANIE UKŁADU
IMMUNOLOGICZNEGO

Orzech brazylijski, rośliny strączkowe, czosnek, nabiał, ryż, podroby, ryby morskie.

**Bez ograniczeń,
nie znaczy bez zasad.**

